

Kuhmalahti

Kirkonkylän keskustan asemakaava-alueen
arkeologinen inventointi

Ulrika Kögäs

MUSEOVIRASTO

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta: Kuhmalahti

Tutkimuksen laatu: Kuhmalahden kirkonkylän keskustan asemakaava-alueen arkeologinen inventointi

Peruskartta: 214112

Tutkimuslaitos: Museovirasto, rakennushistorian osasto (MV/RHO)

Tutkija: FM Ulrika Köngäs

Kenttätyöaika: 6.8.2009

Tutkitun alueen laajuus: noin 13,5 ha

Rahoittaja: Kuhmalahden kunta 1840 €

Digitaalikuvat: MV/RHO 126352:1-5

Tutkimushistoria: Seppä, J. 2007: Kuhmalahti, arkeologinen osainventointi. Kirkonkylän asemakaava ja Pohjan kansakoulun ympäristö. MV/AOA

Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 2006: Kuhmalahti, kulttuuriympäristöselvitys. Kuhmalahden kunta (kopio MV/RHOA)

Alkuperäinen raportti: Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHOA)

Kopiot (2 kpl): Kuhmalahden kunta
Pirkanmaan maakuntamuseo

Tiivistelmä

Kuhmalahden kirkonkylän keskustan asemakaava-alueella suoritettiin arkeologinen inventointi 6.8.2009. Inventoinnin tarkoituksena oli täydentää vuonna 2007 Kuhmalahden kirkonkylän alueella tehtyä arkeologista inventointia selvittämällä suunnitelma-alueen historiallisen ajan muinaisjäännökset. Inventoinnin yhteydessä tarkastettiin alueella sijaitseva keskiaikainen kylätontti, vanha kirkonpaikka sekä saatu tieto kiviperustuksesta, jonka tulkittiin liittyvän 1900-luvun rakennuksen puutarhapengerryksiin.

Inventointialue on merkitty karttaan punaisella viivalla.

Sisällysluettelo

Arkisto- ja rekisteritiedot	2
Tiivistelmä	3
1 Johdanto.....	6
2 Ympäristö	6
3 Historiallinen tausta.....	7
4 Inventointimenetelmät	9
5 Inventointikohteet.....	10
5.1 Kuhmalahti Iso-Pento (Isopendo)	11
5.2 Kuhmalahden vanha kirkonpaikka.....	13
5.3 Kuhmalahti Iso-Pento 2.....	15
6 Yhteenveto.....	16

Liite 1: Digitaalkuvaluettelo

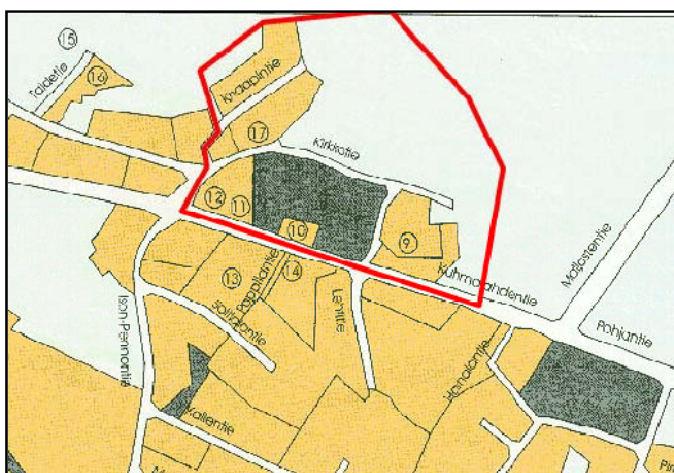
1 Johdanto

Kuhmalahden kirkonkylän keskustan asemakaava-alueella suoritettiin arkeologinen inventointi 6.8.2009. Kuhmalahden kunta on inventoitu esihistoriallisten muinaisjäännösten osalta vuonna 2007¹. Inventoinnin tarkoituksena oli täydentää vuoden 2007 inventointia suunnitelma-alueella historiallisen ajan muinaisjäännösten osalta. Tutkimuksen tilasi ja sen kustannuksista (1840 €) vastasi Kuhmalahden kunta. Tutkijana toimi FM Ulrika Köngäs.

Inventoinnin yhteydessä paikannettiin kaksi kiinteää muinaisjäännöstä: ilmeisesti jo keskiajalle periytyvä kylänpaikka ja Kuhmalahden vanhan kirkonpaikka tarkastettiin maastossa. Lisäksi aivan kaava-alueen eteläpuolelta tarkastettiin Pirkanmaan maakuntamuseon ilmoittama kiviperustus, jonka todettiin liittyvän 1900-luvulla paikalla sijainneen rakennuksen puutarhapengerryksiin.

2 Ympäristö

Inventointialue sijaitsee Kuhmalahden kirkonkylän keskustassa Kuhmalahdentien pohjoispuolella. Alue rajautuu etelässä Kuhmalahdentiehen ja lännessä Knaapintiehen. Pohjoisessa ja idässä alueen rajat kulkevat peltoaukiolla. Alue on osittain rakennettua ja osittain maanviljelyskäytössä. Kuhmalahdentiellä sijaitsee kunnan palvelurakennuksia ja heti Kuhmalahdentien pohjoispuolella on kirkko hautausmaineen. Kirkkotien pohjoispuolella sijaitsee Yli-Knaapin tila ja Ala-Knaapin tila, nykyinen seurakuntatalo, joiden pohjoispuolelle aukeavat peltoaukeat.

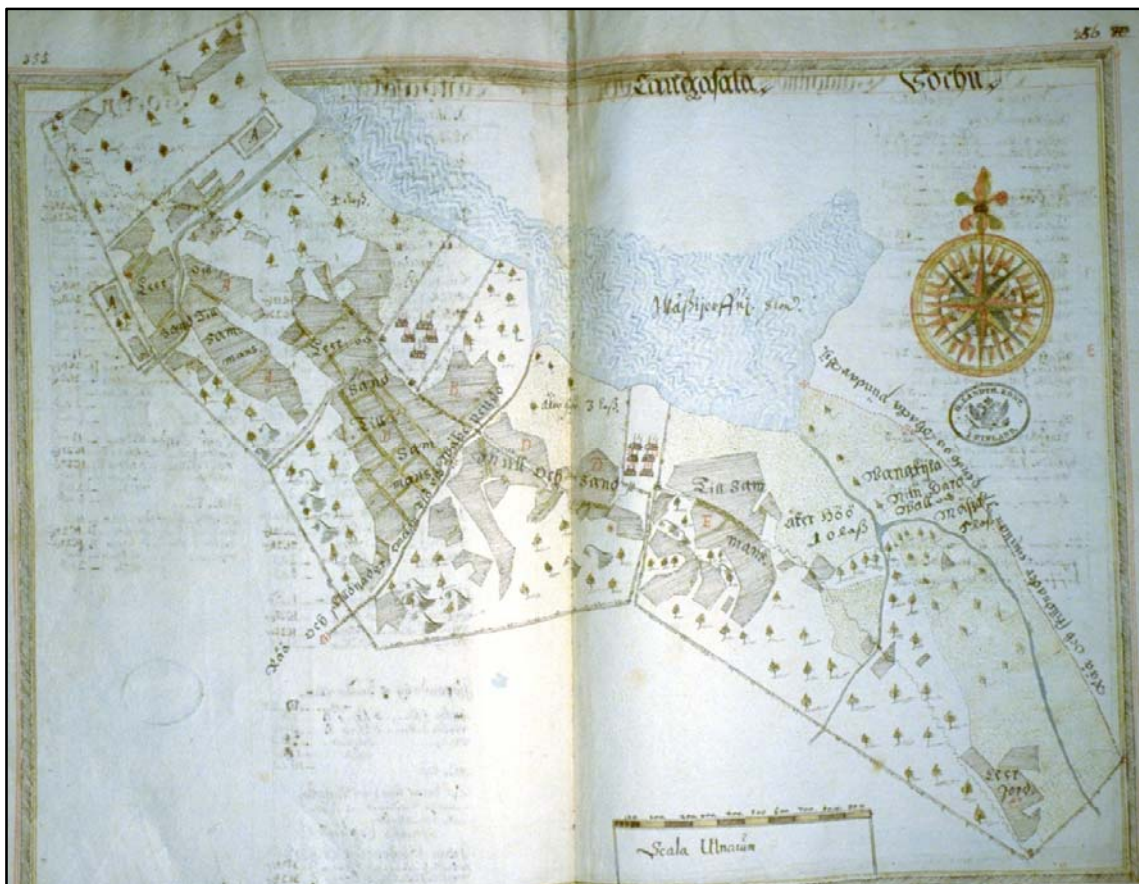
Kartta 1 Inventointialue on merkitty karttaan punaisella viivalla. Alue vastasi kaava-alueen suunnittelualuetta Kuhmalahden kirkonkylässä².

¹ Seppä 2007

² Karttalähde: Kuhmalahden kunnan kirkonkylän keskustan asemakaava, osallistumis- ja arviointisuunnitelma 18.1.2008. <http://www.kuhmalahti.fi/OAS.pdf>

3 Historiallinen tausta

Kuhmalahden asutuksen pidetään vakiintuneen 1400-luvulla. Nykyisen Kuhmalahden kaikki kylät (Iso-Pento, Vähä-Pento, Vehkapuntari, Pohja, Tervaniemi, Kivisalmi ja Vehkajärvi) mainitaan vuoden 1540 maakirjassa. Todennäköisesti ne ovat olleet olemassa jo keskiajalla. Kuhmalahden kylät kuuluivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta 1500-luvun puolivälissä sekä kirkollisesti että hallinnollisesti Kangasalaan. Suurin osa kylistä kuului Kangasalan Ruokolan neljännekseen.³ Kuhmalahdelle rakennettiin Iso-Pennon kylään oma kappeli vuonna 1640, jonka jälkeen Kuhmalahden kuului Kangasalaan kappelinä.⁴ Vuodesta 1901 Kuhmalahden seurakunta on toiminut itsenäisenä.⁵

Kartta 2 Iso- ja Vähä-Pentoa kuvaava maakirjakartta vuodelta 1635. Iso-Pennon kylä on merkitty kartan keskelle punaisella ympyrällä. Karttalähde KA MMH A1 355-356.

Inventointialueella sijaitsee yksi Kuhmalahden keskiaikaisista kylätonteista. Kirkonkylän keskusta on ollut Iso-Pennon kylää. Vuonna 1540 Iso-Pennossa oli viisi taloa. Suomen 1560-luvun kyläluettelosta käy ilmi, että vuonna 1566 Iso-Pennossa on ollut kuusi verotilaa.

³ Suvanto 1949: 104

⁴ Kuhmalahden hautausmaainventointi 2002:4-6

⁵ Vallinheimo 1954: 48

Vanhin kylää esittävä kartta on maakirjakartta vuodelta 1635. Kartassa näkyy, että Iso-Pennossa on tuolloin ollut kuusi taloa. Taloja on ajan myötä halottu ja yhdistetty useaan kertaan⁶. Isojako toimeenpantiin Iso-Pennossa 1760-luvulla. Isojaon myötä kylä kasvoi rivikyläksi, jossa tontit sijaitsivat vieretysten yhtenä pitkänä jonona.⁷ Koska isojako aloitettiin Iso-Pennossa aikaisin, tuli 1800-luvulla uusjako alueella tarpeelliseksi⁸. Isojaon järjestely- ja täydennystoimituksen yhteydessä vuosina 1902–1908 kirkonkylän vanha keskiaikaista perua oleva ahdas kylärykelmä rakennuksineen hajotettiin. Yli-Knaapin tonttimaan itäpuolella sijainneet vanhat tonttimaat Seppälä, Ala-Kukko, Ylä-Kukko, Ala-Kanila, Peltola ja vanhat riihiladot joutuivat muuttamaan pois kyläkeskuksesta. Ylä-Knaapi ja Ala-Knaapi saivat jäädä kyläkeskukseen.⁹

Kartta 3 Isojakokartta Iso-Pennon kylästä 1770-luvulta. Karttalähde KA MMH H36 2/1-22.

⁶ Poppius 1954: 93-95

⁷ Suvanto 1949:215

⁸ Jutikkala 1594:34

⁹ Teivas 2006

4 Inventointimenetelmät

Ennen maastotöitä elokuussa 2009 perehdyttiin kirjallisuuteen, aikaisempiin tutkimuksiin ja olemassa olevaan arkistomateriaaliin sekä vanhoihin karttoihin Kuhmalahden kirkonkylän keskustan, Iso-Pennon kylän alueelta. Maastossa kartta-aineistosta alueelle paikallistettu kylätontti tarkastettiin. Lisäksi kaava-alueelta tarkastettiin vanhan kirkonpaikka. Kaava-alueella sijaitsee myös vuonna 2007 paikallistettu kvartsin löytöpaikka (mjrek 1000009324). Löytöpaikka sijaitsee aivan keskiaikaisen kylätontin pohjoisreunassa. Samalta paikalta löydettiin vuoden 2007 inventoinnin yhteydessä liitupiipun kappaleita.¹⁰ Kivikautista (tai mahdollisesti historiallisen ajan) löytöpaikkaa ei inventoinnin yhteydessä koettu tarpeelliseksi tutkia tarkemmin esimerkiksi koekuopilla. Löytöpaikka jää kylätontin muinaisjäännösrajoituksen sisälle. Lisäksi kaava-alueen ulkopuolelta tarkastettiin Pirkanmaan maakuntamuseon ilmoittama kiviperustus.

Inventointihavainnot perustuvat etupäässä muinaisjäännösten maanpäällisten merkkien havainnointiin sekä maaston muotoihin. Koekuoppia ei inventoinnin yhteydessä tehty. Kohteista kirjoitettiin sanallinen kuvaus ja ne dokumentoitiin valokuvaamalla. Valokuvaamisessa käytettiin digitaalikameraa (MV/RHO 126352:1-5).

Inventoinnin yhteydessä muinaisjäännöskohteet rajattiin, mikä auttaa kaavoittamis- ja rakentamishankkeiden suunnittelua. Rajaukset on tehty historiallisen karttamateriaalin sekä maastotarkastuksen yhteydessä tehtyjen havaintojen ja topografian perusteella. Muinaisjäännösten rajaukset on esitetty peruskarttaotteessa Inventointikohteet – kappaleessa.

¹⁰ Seppä 2007: 42

5 Inventointikohteet

Taulukko 1 Lista inventoinnissa tarkastetuista kohteista.

Nro	Kohde	Mj-rekisterin nro.	Mj. tyyppi
1	Kuhmalahti Iso-Pento (Isopendo)	1000014553	Asuinpaikat / Kyläpaikat
2	Kuhmalahden vanha kirkonpaikka	1000014554	Kirkkorakenteet/ Kirkonpaikat
3	Kuhmalahti Iso-Pento 2	Ei muinaisjäännös	Asuinpaikat / Puutarhat

Kartta 4 Kartta inventoinnissa tarkastettujen kohteiden sijainnista ja niiden aluerajauksista. Kohteiden numerot viittaavat yllä olevaan taulukkoon. Kartan mittakaava 1:5000.

5.1 Kuhmalahti Iso-Pento (Isopendo)

Mj.rek.nro:	1000014553
Ajoitus:	Historiallinen
Laji:	Kiinteä muinaisjäänös
Mj tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Kylänpaikat
Rauhoitusluokka:	2
YKJ:	pkoo: 6824400, ikoo: 3370530 (muinaisjäänösalueen keskipiste)
Peruskartta:	214112 Kuhmalahti
Historialliset kartat:	Maakirjakartta vuodelta 1635: KA MH A1: 355-356 Isojakokartta 1770-luvulta. KA MMH H36 2/1-22.

Iso-Pennon kylä on sijainnut ainakin 1500-luvulta nykyisen Kuhmalahden kirkonkylän keskustan alueella. Nykyisin paikalla sijaitsevat Yli-Knaapin ja Ali-Knaapin tilat ovat muodostuneet 1900-luvun alussa isojaon järjestely- ja täydennystoimituksen yhteydessä. Tällöin kirkonkylän vanha keskiaikaista perua oleva ahdas kylärykelmä rakennuksineen hajotettiin. Yli-Knaapin itäpuolella sijainneet vanhat, todennäköisesti keskiaikaista perua olevat tonttimaat Seppälä, Ala-Kukko, Ylä-Kukko, Ala-Kanila, Peltola ja vanhat riihiladot joutuivat muuttamaan pois kyläkeskuksesta. Ylä-Knaapi ja Ala-Knaapi saivat jäädä kyläkeskukseen.¹¹

Knaapin tila mainitaan maakirjoissa vuodelta 1540 lähtien. Knaapin tila muodostui alun perin kahdesta talosta, joiden ensimmäiset mainitut isännät olivat Lauri Hettu (1540-52) ja Olavi Soini (1540-82). Vuonna 1630 talot yhdistyivät. Knaapin tila oli autiona vuosina 1644-55. Knaapin talo halottiin vuonna 1753 Ala-Knaapin ja Yli-Knaapin taloiksi.¹² Vuodesta 1604 talosta on suoritettu ratsupalvelusta¹³. Isojakotoimitus vuonna 1763 ei vaikuttanut Knaapin talojen maalohkoihin. Tontit sijaitsivat vieretysten kapeilla lohkoilla.¹⁴

Nykyisin tonttimaan eteläosaa pitkin kulkee todennäköisesti vanhaa kyläraitia noudatteleva hiekkatie, Kirkkotie. Alue on rakennettu ja osittain maatalouskäytössä. Yli-Knaapin tilalla sijaitsee omakotitaloja sekä talojen pihapiiriä. Ali-Knaapin tila toimii nykyisin seurakuntatalona. Koska rakennuskanta on väljästi sijaitsevia maaseuturakennuksia omakotitalon pihapiirissä, on todennäköistä, että kylätontin alueella on säilynyt maakerroksia varhaisemmista asutusvaiheista. Yli- ja Ala-Knaapin tonttien välissä on säilynyt osa vanhaa kivistä raja-aitaa.

¹¹ Teivas 2006

¹² Poppius 1954: 93

¹³ Teivas 2006

¹⁴ Teivas 2006, KA MMH H36 2/1-22

Kuva 1 Iso-Pennon kylätontti erottuu peltojen keskellä matalana kumpareena. Kuva: U. Köngäs 2009.

Kuva 2 (vasemmalla) Iso-Pennon läpi kulkevan tien varrella on havaittavissa vielä piirteitä raittikylästä. Kuva: U. Köngäs 2009

Kuva 3 (oikealla) Ali-Knaapin ja Yli-Knaapin tonttien välissä on säilynyt pätkä vanhaa kivaitaa. Kuva: U. Köngäs 2009

5.2 Kuhmalahden vanha kirkonpaikka

Mj.rek.nro:	1000014554
Ajoitus:	1600–1800 luku
Laji:	Kiinteä muinaisjäännös
Mj tyyppi:	Kirkkorakenteet
Tyypin tarkenne:	Kirkonpaikat
Rauhoitusluokka:	3
YKJ:	pkoo: 6824220, ikoo: 3370664
Peruskarttaote:	214112 Kuhmalahti
Historialliset kartat:	Isojakokartta 1770-luvulta. KA MMH H36 2/1-22.

Kuhmalahden kappelikirkko valmistui Iso-Pennon kylän kallionrinteelle vuonna 1664. Kirkon lattian alle haudattiin vainajia ja lattian alla tiedetään olleen 1700-luvulla ainakin kaksi hautaholvia. Kirkko osoittautui ajan myötä liian pieneksi ja sitä pidennettiin vuonna 1700. Laajennustöitä tehtiin myös vuonna 1769. Kirkon kellotapuli rakennettiin vuosina 1780–1782. Vuonna 1846 vanhan kirkon viereen valmistui uusi kirkko. Vanha kirkko purettiin pois vuosina 1846–48 ja vanhan kirkon tontti muutettiin hautausmaaksi. Vanhan kirkon rakennusmateriaalia hyödynnettiin uuden kirkon rakentamisessa. Lisäksi vanhan kirkon perustuskiviä käytettiin uutta kirkkoa ympäröivän hautausmaan aidan rakentamiseen.

¹⁵

Vanha kirkonpaikka on sijainnut nykyisen kirkon kaakkoispuolella. Vanhan kirkon paikalla sijaitsee nykyisin noin 65x40 m laaja hautausmaa-alue. 1700-luvun loppupuolella rakennettu kellotapuli on yhä pystyssä hautausmaan länsireunalla. Kirkonpaikka on merkitty hautausmaalle muistomerkkikivellä, jossa lukee: ” Tällä paikalla oli vanha kirkko 1640–1846. II Moos.3:5”. On todennäköistä, ettei vanhaan kirkkoon liittyviä rakenteita ole säilynyt maan alla. Vanhan kirkon rakennusmateriaalia käytettiin uudelleen hyödyksi uuden kirkon rakennustöissä ja uudempien hautausten myötä maakerrokset eivät ole säilyneet paikalla koskemattomina.

¹⁵ Kuhmalahden hautausmaainventointi 2002: 5-7

Kartta 5 Iso-Pennon kylään rakennettu kirkko ja kellotapuli näkyvät isojakokartassa, joka on laadittu vuonna 1763 ja jota on korjattu vuonna 1781. Karttalähde KA MMH H36 2/1-22.

Kuvat 4 - 5 Vanha kirkonpaikka on sijainnut kellotapulin vieressä nykyisellä hautausmaalla. Paikka on merkitty muistokivellä. Kuva: U. Köngäs 2009

5.3 Kuhmalahti Iso-Pento 2

Ajoitus:	1900 -luku
Tyyppi:	Asuinpaikat
Tyypin tarkenne:	Puutarhat
YKJ:	pkoo: 6824137, ikoo: 3370602 (kiveyksen NE-nurkasta)
Peruskarttaote:	214112 Kuhmalahti

Kuhmalahdentien eteläpuolella, suoraan Kuhmalahden kirkosta etelään on lohko- ja luonnonkivistä koottu kiviaita/puutarhapengerrys. Kivipengerrys ajoittuu 1900-luvulle. Samalla paikalla näkyy vielä vuoden 1977 peruskartassa asuinrakennus. Kivipengerrys on lähes suorakaiteen muotoinen ja muodostaa maastoon terassin. Kiveyksen sisäpuolelle kohoaa matala mäki, jonka päällyys muodostuu tasaisesta kalliopohjaisesta aukiosta. Aukion reunoja ja kiveyksen väliä kiertävät runsaat marjapensaat ja lehtipuut. Kiveyksen alapuolella maasto laskee loivasti tasamaaksi.

Kiveys kiertää noin 10x25 m kokoista aluetta. Kiveystä erottuu maastossa pätkittäin, ja paikoittain kiveys yhtyy kallioon. Kiveyksessä on näkyvissä 1-2 kivikertaa. Kivien koot vaihtelevat noin 0,5x1 m kokoisista hyvin suuriin 0,8x1,5 m kokoisiiin kiviin. Kiveyksen korkeus on noin 0,5-1,2 m. Kivet ovat osittain sammalen peitossa. Kasvillisuus alueella on pensasmaista. Paikalla kasvaa runsaasti marjapensaita, saniaisia ja lehtipuita. Kohteen länsipuolella kulkee hiekkatie, jonka varrella tien länsipuolella on omakotitaloasutusta.

Kuvat 6 - 7 Kivisten puutarhapengerrysten jäänteitä. Kuva: U. Köngäs 2009

Kartta 6 Peruskarttaotteesta vuodelta 1977 näkyy kivipengerryksen paikalla asuinrakennus. Karttalähde MMH Peruskartta no. 214112.

6 Yhteenveto

Inventoinnin tarkoituksena oli selvittää Kuhmalahden kirkonkylän asemakaava-alueen historiallisen ajan muinaisjäännökset. Alueelta tarkastettiin kaksi historiallisen ajan muinaisjäännöstä. Lisäksi tarkastettiin kiviperustus, jonka tulkittiin liittyvän 1900-luvulla paikalla sijainneen rakennuksen puutarhapengerryksiin, minkä vuoksi kohdetta ei ole luokiteltu muinaisjäännökseksi.

Helsingissä, 14.10.2009

Ulrika Köngäs

Lähteet:

Arkistolähteet:

Seppä, J. 2007: Kuhmalahti, arkeologinen osainventointi. Kirkonkylän asemakaava ja Pohjan kansakoulun ympäristö. MV/AOA.

Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 2006: Kuhmalahti, kulttuuriympäristöselvitys. Kuhmalahden kunta (kopio MV/RHOA).

KA MMH H36 2/1-22, Kuhmalahti Isopento. Kartat vuosilta 1763-1858. Kansallisarkisto.

KA MMH A1 355-356. Iso- ja Vähä-Pentoa kuvaava maakirjakartta vuodelta 1635, (www.virtuaaliyliopisto.fi/maakirjakartat)

Kirjallisuus:

Jutikkala, E. 1954: Väestö ja asutus. *Längelmäveden seudun historia II.* Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna.

Poppius, L. 1954: Talot ja isännät. *Längelmäveden seudun historia II.* Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna.

Suvanto, S. 1949: Keskiaika. *Längelmäveden seudun historia I.* Forssa.

Vallinheimo, J.V. 1954: Seurakunta. *Längelmäveden seudun historia II.* Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna.

Muut lähteet:

Kuhmalahden hautausmaainventointi 2002,

<http://www.kla.fi/assets/files/pdf/kuhmalahden-hautausmaainventointi-2002.pdf>

Kuhmalahden kunnan kirkonkylän keskustan asemakaava, osallistumis- ja arviointisuunnitelma 18.1.2008. <http://www.kuhmalahti.fi/OAS.pdf>

Digitaalikuvaluettelo

Kuhmalahti, kirkonkylän keskustan asemakaava-alueen arkeologinen inventointi.

MV/RHOA 126352:1-5

Kuvan numero	Kuvatyyppi	Aihe	Kuvaaja
126352:1	Digitaalikuva	Kuhmalahti. Vanha kirkonpaikka kuvattuna idästä.	Ulrika Kõngäs
126352:2	Digitaalikuva	Kuhmalahti. Vanha kirkonpaikka kuvattuna lounaasta.	Ulrika Kõngäs
126352:3	Digitaalikuva	Kuhmalahti Iso-Pento. Keskiaikainen kylätontti kuvattuna etelästä.	Ulrika Kõngäs
126352:4	Digitaalikuva	Kuhmalahti Iso-Pento. Keskiaikainen kylätontti.	Ulrika Kõngäs
126352:5	Digitaalikuva	Kuhmalahti Iso-Pento. Keskiaikainen kylätontti. Tonttimaiden välissä sijaitseva vanha kiviaita.	Ulrika Kõngäs